

1. BAKGRUND

Finns det fall där sällsynthet ökar ett föremåls finala värde? Det är en fråga som tagits upp i en diskussion i FT 1/01 och där den ena sidan, Ingmar Persson, menar att det intuitivt kan tyckas så men att det extra värde vi ofta tillmäter sällsynta ting snarast bör förstås i termer av instrumentellt värde, medan den andra sidan, Wlodek Rabinowicz och Toni Rønnow-Rasmussen, underkänner detta förslag, om än utan att ge mer än ett försök till en psykologisk förklaring av varför vi rent faktiskt värdesätter många sällsynta ting mer. Det bör här påpekas att den aktuella frågan förutsätter en del saker för att den alls skall vara meningsfull att ställa och jag kommer inte att argumentera för dessa saker utan bara ta dem som givna. Det första är att *föremål* kan tänkas vara bärare av finalt värde. Det andra är att finalt värde kan tänkas vara beroende av *relationella* egenskaper hos ett föremål. Notera att jag förutsätter bara att detta är öppna möjligheter, värda att diskutera, inte att så faktiskt är fallet. En av de saker som står på spel i diskussionen om sällsynthet och finalt värde är nämligen just huruvida finalt värde i vissa fall beror på relationella egenskaper.

Ett exempel: Vi kan tycka att ett Fabergé-ägg är ett ting av skönhet och att det därmed är värt att uppskattas för dess egen skull; men samtidigt kan vi kanske uppfatta något annat slags föremål som lika sköna utan att de har samma värde. Vi skulle till och med kunna anta att föremålen i denna andra kategori innehåller beståndsdelar (juveler etc.) av samma mängd och kvalitet som Fabergé-ägg, men att de finns i massupplaga och dessutom tillverkas på ett anonymt sätt som gör att vi utan problem kan tillverka nya föremål som skulle vara lika goda medlemmar av klassen i fråga (medan medlemskap i klassen av äkta Fabergé-ägg förutsätter att det tillverkats av Carl Fabergé under en viss period (1884–1916) och skall ha getts som påskgåva inom tsarfamiljen). En hastig blick på saken säger oss att vi *de facto* värderar sådana föremål som Fabergé-ägg högre än eventuella andra föremål av liknande slag samt att det

högre värde vi tillmäter dem dels inte bara är fråga om ett ekonomiskt högre värde, dels är kopplat till just deras sällsynthet. Det tycks också som att om ett tillräckligt antal äkta Fabergé-ägg, av vilka det finns ett drygt fyrtiotal kvar, skulle gå förlorade skulle värdet hos varje kvarvarande enskilt ägg att stiga.¹

2. TVÅ ASYMMETRIER

Det filosofiska problem som här uppstår är hur vi skall förstå detta värde som är knutet till ett objekts sällsynthet. Som jag uppfattar saken är vidare den centrala frågan huruvida det handlar om ett finalt värde. Om så vore fallet skulle det implicera att finalt värde kan superveniera på relationella egenskaper. Detta är en position som kanske inte är den vanligaste, men det förekommer likväl exempel på sådana som försvarar den.² För att det är ett finalt värde snarare än ett instrumentellt talar det att när vi värderar denna typ av föremål då tycks vi inte göra det för deras potentialitet att åstadkomma något utan för deras egen skull. Möjligen skulle man kunna säga att ett Fabergé-ägg kan ha värde för den tillfredsställelse det skulle ge, men fenomenologiskt tycks det vara en något ansträngd tolkning. Det är visserligen sant att man kan få tillfredsställelse av att äga eller betrakta ett Fabergé-ägg. Men den tillfredsställelse det tycks vara fråga om i sådana fall förefaller bygga på det faktum att ägget är värdefullt, snarare än tvärtom. Den här typen av fenomenologiska resonemang är kanske inte helt avgörande, men en rimlig uppfattning om deras vikt är nog att de räcker för att klarlägga vad som borde vara vårt huvudalternativ. Om det sedan finns oöverstigliga problem med detta alternativ då kanske vi i slutändan måste ge upp den positionen, men först borde vi alltså se efter huruvida det finns några sådana svårigheter.

Det finns åtminstone, vilket påpekats av Ingmar Persson, en besynnerlighet som skulle kunna tänkas hota den tolkning av värdet hos säll-

¹ Här uppstår en fråga om denna värdestegring kan vara sådan att det totala värdet av klassens medlemmar blir större ju färre medlemmar klassen får. I så fall skulle vi, om vi endast laborerar med att värde genererar konsekventialistiska skäl, kunna ha fall där vi bör förstöra medlemmar för att öka värdet av klassen. Samtidigt tycks det dock som att just det slags objekt vars värde kan stiga av att de är sällsynta är också just sådana att de genererar olika icke-konsekventialistiska attityder och skäl i relation till dem, till exempel att det är passande med en vårdande attityd till dem och att vi har skäl som går ut på att skydda, inte bara på att befrämja mängden värde i världen.

² Se till exempel Shelly Kagan (1998) eller Wlodek Rabinowicz och Toni Rønnow-Rasmussen (1999), även i förkortad svensk version i FT 3/99.

synta ting som går ut på att det är fråga om ett finalt värde. Det förefaller nämligen finnas en asymmetri mellan hur sällsynthet påverkar *positivt* respektive *negativt* värde (FT 1/01). Ta en sådan kategori som ”kalhyggen” (Perssons exempel): tvivelsutan kan vi uppfatta saken som att varje kalhygge har ett negativt värde, världen är ett sämre ställe för varje kalhygge (i vilket fall kan vi för argumentationens skull anta att så är fallet). Problemet som nu uppstår, och som Persson pekar på, är att det är högst tveksamt huruvida det förhåller sig så att ju färre kalhyggen som existerar, ju värre är varje enskilt kalhygge. Om det verkligen vore så att sällsynthet accentuerar finalt värde, och att därmed finalt värde kan vara beroende av en sådan relationell faktor åtminstone för dess storleks skull, varför har inte sällsynthet samma effekt på negativa finala värden som på positiva? Ser man på andra värden tycks detta slags asymmetri inte vara konstig (att ting med negativt instrumentellt värde knappast blir sämre för att de blir mer sällsynta tycks helt naturligt), men hur förklara asymmetrin utifrån positionen att sällsynthet kan höja det finala värdet hos föremål?

Ett första försök till svar på denna fråga skulle kunna ta sin utgångspunkt i att det uppenbarligen finns en asymmetri i förhållandet mellan sällsynthet och de typer av attityder och skäl som är knutna till positiva respektive negativa värden. När något har ett positivt värde är det kopplat till att de passande attityderna till objektet i fråga är sådant som beundran och åtrå medan den typ av skäl som grundas i objektet i fråga är sådant som att vårda, bevara och skydda det. I fråga om negativt värde är de rimliga attityderna de motsatta, sådant som ogillande, avsky eller rentav hat, medan de skäl som grundas i objektet i fråga är sådant som att tillintetgöra eller begränsa. Om vi nu ser sällsynthet som utgörande en skala på vilken det finns olika grader är det uppenbarligen så att i fallet med positiva värden utgör en rörelse mot ökad sällsynthet en rörelse som går *i strid* mot de typiska skäl som är förknippade med sådana värden, medan i fallet med negativa värden utgör en rörelse mot ökad sällsynthet en rörelse som går *i linje* med de typiska skäl som är förknippade med sådana värden. Dock: även om denna asymmetri föreligger kvarstår emellertid frågan om man däri kan hitta en grund för den asymmetri som tycks finnas i värdet hos sällsynta objekt beroende på om dessa har positivt eller negativt värde. En anledning att tvivla på att så är fallet är att det här är fråga om två asymmetrier av olika generalitet. Asymmetrin i fråga om skäl är helt generell, men asymmetrin i fråga om sällsynthet är det inte. Det förefaller nämligen inte som att allting som har positivt värde och som är sällsynt är av sådan art att sällsyntheten i fråga gör föremålet mer värdefullt. Det finns till exempel mängder av

konstföremål som kan sägas äga viss skönhet och därmed också ha visst värde, men som trots att de är sällsynta, ja kanske rentav helt unika inte har mer än det värde som ges dem av deras skönhet.

3. ETT FÖRSLAG TILL LÖSNING

Hur skall man då redogöra för detta att vissa saker av positivt värde är sådana att de får sitt värde förhöjt när de är sällsynta, medan andra inte får det? Det förslag jag skulle vilja ge här är att denna skillnad är kopplad till att vissa saker är inte bara värdefulla taget för sig utan bidrar också till att göra världen *rikare*. Exakt vad som ingår bland dessa ting och vad som avgör deras inbördes vikt är inte helt lätt att utreda, men vad som tycks stå klart är att vi faktiskt har något slags vag idé om detta slags rikedom och att vi upplever det som något viktigt och som något värdefullt. Det tycks också tämligen klart att den rikedom vi talar om här är av det slag som ligger i begrepp som ”artrikedom” snarare än monetär rikedom; det är alltså fråga om rikedom i en kvalitativ mening snarare än en kvantitativ. Det förefaller dessutom som att när vi diskuterar rikedom på detta sätt så är det snarast existensen av vissa klasser som är värdefull (utom då i fallet med unika föremål men där är distinktionen mellan klass och individ snarast kollapsad). Det är knappast *i första hand* så att varje enskilt Fabergé-ägg gör världen rikare (eftersom de till viss del är unika föremål kan det dock vara fallet i viss utsträckning), utan snarare är det så att det är det faktum att det finns Fabergé-ägg som gör världen rikare. Likväl finns det ju en tydlig koppling mellan existensen av de konkreta Fabergé-äggen och föreliggandet av det faktum att det finns Fabergé-ägg och det tycks rimligt att se det som att medlemskapet i denna klass gör det passande att värdera det enskilda Fabergé-ägget mer än vad som vore fallet om det bara var ett vackert föremål bland många andra, men inte medlem av en klass som gör världen till ett rikare ställe.

Att ett föremål är medlem av en klass som är av just det slag som gör världen rikare tycks vara ett gott skäl att uppskatta det enskilda föremålet ytterligare litet till och givet att vi ser den här typen av attityder som korresponderande mot värden hos de objekt de är riktade mot finns det att anledning att tro att det enskilda föremålets värde är större på grund av dess medlemskap i den aktuella klassen. Samtidigt tycks det som att detta fenomen i första hand blir relevant när det är fråga om en klass som är liten och inte förnybar på något enkelt sätt. Vissa sköna blomsterarter kanske kan sägas göra världen rikare, men finns det gott om individer av denna art och det är enkelt att få fram nya individer tycks klassens

effekt på de enskilda blomsterindividernas värde vara försumbar. Eftersom blotta medlemskapet i en klass som gör världen till ett rikare ställe därmed inte tycks vara en rimlig kandidat för att skapa ett särskilt värde kommer vi tillbaka till fenomenet med sällsynthet. Det extra värde det är fråga om här torde alltså vara kopplat till egenskapen ”viktig i fråga om att göra världen till ett rikare ställe”.

Detta viktighetsvärde är i sig knappast att förstås som ett finalt värde utan snarare är det så att förekomsten av det förhöjer det finala värde som föremålet i fråga redan har av andra skäl. Det är knappast heller fråga om ett instrumentellt värde, åtminstone inte i någon substantiell mening, eftersom det enskilda Fabergé-ägget knappast kan förstås som ett medel för att uppnå den värdefulla rikedom i världen. Inte heller kan det enskilda äggets värde förstås som kontributivt eftersom det snarast är klassen av Fabergé-ägg som gör världen rikare. Den viktiga poängen här är dock just bara det att det är fråga om ett värde av ett icke-finalt slag och att det kan förstås som att det ingår bland de egenskaper på vilka äggets finala värde supervenierar. Vad skulle då till exempel hända om ett stort antal av Fabergé-äggen förgicks? Det verkar inte rimligt att säga att det värde som ligger i existensen av klassen, och som handlar om att göra världen rikare, skulle påverkas nämnvärt: den typ av rikedom vi är intresserade av här handlar i första hand just om en rikedom av klasser snarare än en rikedom av individer. Däremot förändras ju relationen mellan de enskilda föremålen och klassen de tillhör: varje enskilt föremål blir proportionerligt viktigare. Givet vad som sagts tidigare tycks det naturligt att då säga att det finns skäl att uppskatta det enskilda föremålet ytterligare litet till och detta är något som vi i så fall rimligtvis kan förstå som att föremålets värde har stigit. Anledningen är enkel: genom att klassen krympt har det enskilda föremålet blivit relativt viktigare i relation till världens rikedom.

Det intressanta med detta slags rikedom är att skalan rikare-fattigare inte är parallell med skalan bättre-sämre. Världen skulle vara ett *sämre* ställe om alla Fabergé-ägg förgicks och den skulle vara ett *bättre* ställe om det inte längre fanns några kalhyggen. Världen skulle vara ett *fattigare* ställe om alla Fabergé-ägg förgicks, men den skulle vara *varken* fattigare eller rikare, i alla fall inte i någon intressant mening, om det inte längre fanns några kalhyggen. Jag kan faktiskt inte komma på något exempel på en klass av objekt med negativt värde där existensen av klassen gör världen till ett rikare ställe och har litet svårt att se hur det överhuvudtaget skulle vara möjligt. Följaktligen ligger det knappast heller något konstigt i det faktum att det finns en asymmetri mellan det sätt på vilket sällsynthet kan verka för att förhöja positivt finalt värde och det faktum

att det inte har någon motsvarande effekt vad gäller negativt värdefulla objekt. Det här innebär naturligtvis inte att man måste acceptera idén att sällsynthet faktiskt kan öka ett föremåls finala värde, men det innebär åtminstone att om vi förstår detta värde på det sätt som föreslagits här finns det inte någon anledning att förvånas över det faktum att det inte finns några negativa finala värden där liknande fenomen förekommer.

REFERENSER

- Kagan, Shelly. "Rethinking Intrinsic Value", *The Journal of Ethics*, vol. 2, 1998.
- Persson, Ingmar. "Tings förhållande till värden", *FT* 1/01.
- Rabinowicz, Wlodek och Toni Rønnow-Rasmussen. "A Distinction in Value: Intrinsic and For its Own Sake", *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 100, 1999.
- Rabinowicz, Wlodek och Toni Rønnow-Rasmussen. "Finala och intrinsikala värden", *FT* 3/99.
- Rabinowicz, Wlodek och Toni Rønnow-Rasmussen. "Värdefulla ting", *FT* 1/01.